

SOL BELLOUNUN “QURBAN” (THE VICTIM) ROMANININ FƏLSƏFİ VƏ ETİK ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU

XX əsrin ikinci yarısında Amerikan ədəbiyyatında özünəməxsus iz qoyan Sol Bellou (1915-2005) U.Folkner, E.Heminqvey, H.Melvil və C.Konrad kimi nəhəng klassiklərlə eyni cərgəni paylaşan tanınmış yazıçılardandır [1, s. 112]. Sol Bellou Rusiyanın Peterburq şəhərindən Kanadaya köç etmiş mühacir ailəsində 1915-ci il iyun ayının 10-da dünyaya gəlmişdir. 1924-cü ildə isə ailəsi ilə birlikdə Amerikaya köç edən əsil adı Solomon Bellouz olan gələcək yazıçı ədəbiyyat aləmində Sol Bellou adı ilə tanınmışdır. Öz əsrarəngiz, dərin məzmunlu, fəlsəfi-ipsixoloji məzmunlu əsərlərlə təkcə Amerika ədəbiyyatına deyil, eyni zamanda dünya ədəbiyyatına böyük tövhələr vermişdir. Yəhudi mənşəli Sol Bellou yaşadığı dövrdə yeni Avropa nəsrinə üçün səciyyəvi olan psixoloji təhlil texnikasına yiyələnmiş və əsərlərində bu bacarığından məharətlə istifadə edərək özünün mükəmməl və istedadlı söz sahibi olduğunu sübut etmişdir. Avropa ekzistensialist fəlsəfəsi 1940-cı illərdə Sol Bellouya nəzərə çarpacaq dərəcədə təsir göstərmişdir. Mürəkkəb estetik qarşılıqlı əlaqələr elə yazarın ilk əsərlərində yaranır, nəticədə realist və ekzistensial anlayışlar arasında mübarizə gedir [2, s. 102]. Baxmayaraq ki, yazıçı heç vaxt özünün ekzistensializmlə əlaqəsini vurğulamırdı, ancaq Sol Bellounun ilk əsərləri ekzistensialist ideyalara əsaslanırdı. O, qəhrəmanlarının ağzı ilə hər hansı fəlsəfi “izm”lərdən özünü təcrid etdiyini dönə-dönə vurğulayırdı.

Ekzistensialist nəzəriyyənin formalaşması 1927 və 1932-ci illərdə alman filosofları K. Yaspers və M. Haydeggerin ilk əsərlərinin ortaya çıxması ilə təşəkkül tapmışdır. Bu formalaşma ekzistensializm nəzəriyyəsinin başlanğıc nöqtəsi deyil, bir növ məntiqi nəticə kimi, artıq əldə olunmuş fəlsəfi təcrübənin məlum ifadəsi idi. Amerika mütəfəkkirlərinin (P.Tilliç, U.Barret, V.Kaufman) ekzistensializm fəlsəfəsinin tarixi inkişafı ilə bağlı üstünlük təşkil edən baxış bucağı belə idi. “Ekzistensializm” sözü termin kimi Latın dilindəki “ex” və “sisto” sözlərinin birləşməsi “existentia” sözündən yaranmış və mənası “insan mövcudiyyəti” deməkdir [3, s. 21].

Amerika Birləşmiş Ştatlarının 1940-1960-cı illərdə ümumi mədəni fonunda bu qəbildən olan romanların meydana çıxması tamamilə təbii bir hadisə idi, çünki həmin illərdə Amerika ziyalıların mənəvi simasının diqqətəlayiq xüsusiyyəti ekzistensialist ideyalara məftunluq idi. Ekzistensializm fəlsəfəsinin ölkənin mədəni həyatına təsiri çox geniş olmuşdur. Belə ki, insan mənəviyyatının dərinliklərinə nüfuz etmək üçün yaxşı zəmin hazırlanmış olduğu ortaya çıxdı. Bir insanın müstəqil bir şəxsiyyət olması ideyası əvvəlcə Amerika şüuruna daxil oldu. Mühəribədən sonrakı dövrdə Qərbdə inkişaf edən bütün müxtəlif qeyri-real və bədii-fəlsəfi konsepsiyalardan yalnız ekzistensializm Amerika ədəbiyyatında mühüm rol oynadı və onda nəzərə çarpacaq iz buraxdı.

İlk əsərlərində Sol Bellou özünü intellektual mövzuların yazıçısı kimi nümayiş etdirirdi. Yazıçı yəhudi əsilli olduğundan əsərlərində yəhudi mənşəli qəhrəmanların həyatda mövcudluqlarını davam etdirmək uğrunda apardıqları aktiv və ya passiv mübarizədən bəhs olunur. Onun yaratdığı qəhrəmanlar üçün hər zaman birinci yerdə bütün gücləri ilə təsdiq və ya təkzib etməyə çalışdıqları bir ideya durur. Sol Bellounun qəhrəmanı ənənəvi olaraq mənəvi, əxlaqi və dini dəyərlərdən məhrum olan, idealizm və nihilizm, həmçinin sevgi və nifrət arasında “parçalanır”.

1946-1948-ci illərdə Sol Bellou Minnesota universitetində pedaqoji fəaliyyətə başlamış, orada “İntellektual tarixdən” dərslər demişdir. Pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı o ədəbi yaradıcılığını da davam etdirərək bir sıra esse və hekayələr də yazmışdır. Onun 1947-ci ildə isə “Qurban” adı verdiyi romanı işıq üzünə görmüşdür. Sol Bellou “Qurban” romanında Nyu-Yorklu jurnalistin məişət və dini problemlərindən bəhs edir. Baxmayaraq ki, bu roman onun ilk romanı qədər səs gətirməsə də, müəllif bu əsərə görə Quqtenheyim təqaüdünə layiq görülmüşdür. Bu mükafat ona 1948-1949-cu illərdə Parisdə və Romada yaşayaraq növbəti romanı üzərində işləməyə imkan vermişdir [1, s. 1]. “Qurban” romanını yazarkən Sol Bellou öz yaradıcılıq üslubunda yeniliklər edir. O, F.M.Dostoyevskinin yaradıcılığından, F.Kafka və digər fransız ekzistensialistlərinin ideyalarından təsirlənmişdir. Yazıçı “Qurban” əsərində Kafka yönümlü psixoloji tədqiqatlardan yararlanır [5, s. 1].

Sol Bellounun “Qurban” romanında məzmun “psixoloji və sırf fərdi konfliktlər” üzərində qurulmuşdur [6, s. 410]. Yazıçının bu əsəri tamamilə fəlsəfi məzmunu ilə seçilir. O, insan mövcudluğu problemləri haqqında davamlı mübahisəni təmsil edir. Yaradıcılığının ilkin dövründə Sol Bellou hələ reallığın tam olaraq inkişaf etmiş, epik şəkildə geniş təsvirlərinə malik deyildi. Romanda təsvir olunan əhvalat bilərəkdən təmkinlə nəql edilir. Sol Bellounun bədii üslubu təqdimatın sadəliyi və ardıcılığı, metaforaların tez-tez olmaması və digər məcazlar və stilistik fiqurlar ilə səciyyələnir. Müəllif əsərdə fəal bədii obrazların olmaması səbəbindən süjetin inkişaf həddinə görə nəzərə çarpacaq dərəcədə artan xüsusi intellektual gərginlik yaratmışdır. Bu qısa həcmli romanda ədib bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan personajların sayının çoxluğuna çalışmamışdır.

Sol Bellounun “Qurban” romanında əsas obraz öz şüurunda mücərrəd mübarizə aparən əsas qəhrəman, Nyu-Yorkda qısa tirajlı jurnalların birində mətn redaktoru vəzifəsində çalışan, orta yaşlı Ayza Leventhaldır. Yazıçı əsərdə Leventhalı özünə inamsız, daima kiminsə haqlı olmasını güman edən, öz həyatı ilə deyil, ətrafdakıların problemlərlə əlləşən “təbii qurban” kimi təqdim edir. Belə ki, Sol Bellou “Qurban” romanında Ayza Leventhalı həm qardaşı Maksın atıb getdiyi ailəsində, həm də onun keçmiş tanışsı Kirbi Albinin həyatında olan problemlərlə çulğalanan, az qala öz mövcudluğunu unudan bir obraz olaraq təqdim edir. Yazıçı Leventhal ilə səbəbsiz olaraq onun bir “bəlalı müsahibəsi”ni əsas gətirərək mütəmadi şəkildə işini və ailə səadətini itirməkdə günahlandırən, degenerasiyaya uğramış, sərsəri Kirbi Albinin arasında gərgin, psixoloji dueli təsvir edir. Albinin həyat tərzi Leventhalın instinktiv olaraq qorxdığı, hansı yolla olursa-olsun “üzdə saxlamağa” çalışdığı hər şeyi istənilən vasitə ilə simvollaşdırır. Tədricən Leventhal insan taleyinin faciəviliyinin, iztirabın

⁸⁵ Azərbaycan Dillər Universitetinin magistrantı

qaçılmazlığının, tənhalıq və ölümün mahiyyətini açır, insanın məsuliyyətini və onun digər insanlarla əlaqəsini anlamaya başlayır.

Leventhal onu öz uğursuz həyatı üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürməsinə tələb edən keçmiş tanışı Kirbi Albi ilə qarşılaşır. Zahirən heç nəyin dəyişmədiyini görür. Nə dünya, nə də qəhrəman fərqli deyildi. Lakin o, ilk dəfə özünü şəxsiyyət kimi hiss edir: “Yalnız nəse baş verəndə onu simasız “məmurlar” cərgəsindən çıxarırdı, o, onunla təkbətək qalan öz şəxsiyyətinə geri dönmək varlıq-“insan” olurdu [7, s. 39].

"Qurban" romanının qəhrəmanı Ayza Leventhal, Albi ilə görüşməzdən əvvəl, məqsədsiz və mənasız gündəlik həyatın axını ilə çulğalanmışdır. Ayza çalışır ki, sadəcə olaraq mövcudluğunu sürdürsün və qalan günlərini əmin-amanlıq içində, böyük itkilər olmadan məmnun yaşasın, məsələn, “mədəndə daim tüstünü və istiliyi hiss edən, lakin heç vaxt alov görməyən adam kimi” [9]. Leventhalda əsəbi intellektual enerji yoxdur. Daha doğrusu o anadangəlmə əziyyət çəkən, empatiyaya meyilli insandır. Mənəvi hiddətə tabe olaraq Leventhal bir iş gününün ən ortasında qardaşı arvadının zənginə görə xidmətdən ayrılır və mümkün ola biləcək nəticələrə laqeyd yanaşaraq, ondan kömək istəyən, lakin öz övladının sağalması üçün tam məsuliyyəti ilə hərəkət etməyən gəlinin yanına qaçır, O, qardaşı oğlu Mikkinin taleyində fəal iştirak edir, onsuz da ölümcül bir xəstə olan oğlanın xəstəxanaya yerləşdirilməsində yalnız özünü, öz rahatlığını düşünən qardaşı arvadına təkidlə ısrar edir.

Özündə tənhalığın verdiyi psixoloji duyğunun dərinləşdiyini görən Leventhal özünə yaxın bildiyi yeganə insan, Baltimorda yaşayan anasını bilirdi. Bu səbəbdən də o, düşüdü psixoloji vəziyyətdən çıxmaq üçün cənuba köçməyə hazırlaşan anasına kömək etməyə getmiş arvadı Merinin yoxluğunu, kiçik qardaşı oğlu Mikinin ölümünü, qardaşı arvadı katolik etiqadlı olan Yelenanın pintiliyini və onun bir ana kimi dardüşüncəli, məsuliyyətsiz və laqeyd olmasını düşünür. Sonra o, onu xəstə oğlu ilə qoyub Texasda işləməyə getmiş, atalıq borcunu yalnız pul göndərməklə bitməkdə görən, yad və ikiüzlüyə çevrilmiş, məsuliyyətsiz ata olan qardaşı Maks ilə ilk görüşünü və Yelenanın anasının onu uşağın ölümündə günahlandırmasını xatırlayır. Leventhal Albi ilə bir neçə gün davamlı ünsiyyətdə olduğunu da anlayır və belə qərara gəlir ki, o heç də həyatdan təcrid olunmayıb və sadəcə olaraq özünə qarşı məhdudiyətlər qoymuşdur. “O olanlara qarşı müqavimətinə son qoya biləcək bir böhran göstərməyə haqqı yox idi. Xəstəlik, dəlilik, ölüm onu dünya haqqında təsəvvürlərinə başqa cür baxmağa məcbur etdi” [9]. Belə ki xarici dünya ilə faciəli qarşılaşması zamanı Leventhal belə nəticəyə gəlir ki, J.-P. Sartr həmin “adam ancaq özünü dərk etdiyi qədər mövcuddur” [8, s. 333]. Romanda Leventhal duyduğu məsuliyyət hissini özü və arvadı Meridən savayı onu əhatə edən, ondan kömək uman hər kəs üçün genişləndirməyi, onlara yardım etməyə tələsməyi özünə əsas qayə edir.

Sol Bellounun erkən romanlarının qəhrəmanları üçün həyatda xarici dəstək axtarmağın mənasızlığı, yalnız özünə güvənməli olması fikri ilə barışmaq çətindir. Ekzistensializm estetikasının mərkəzi kateqoriyası olan faciə insanla cəmiyyət arasında uçurum, şəxsiyyətin parçalanması, insanın özündən uzaqlaşmasıdır. Ekzistensialist yazıçıların anlayışında müasir insanın faciəsi qəhrəmanlıqdan və illüziyadan məhrumdur. İnsan həyatı anlayışı ilə faciə anlayışı birləşir. Ekzistensialist məntiqə uyğun olaraq, S.Bellou dünyanı tamamilə açıq-aşkar şüurun illüziyalarından azad olan vəziyyət olaraq səciyyələndirir. Romanda valideyn məsuliyyətsizliyi, diqqətsizliyi və qayğısızlı sayəsində Leventhalın qardaşı oğlunun ölümü yazıçının digər əsərlərində də verilən ata-oğul, valideyn-övlad arasındakı dərin bağların olmaması probleminə işarədir.

İdealların olmamasına görə Ayza Leventhal uğrunda ölə biləcəyi məqsədləri görə bilmir. “*Leventhal knew at once that he had nothing to hope for*” - “Leventhal bilirdi ki, onun ümid bəsləyəcəyi heç nə yox idi” [9, s. 17]. Leventhal keçmişlə yaşayır, gələcək isə onun üçün mövcud deyil. Leventhal öz həyat tərzini diqqətlə nəzərdən keçirəndə könlündə bəslədiyi ləyaqət hissini məhv etmək üçün təhlükə yaradan şəraitdə tələyə düşür. Kirbi Albinin meydana çıxması və onu daima antisemitizm çıxışları, yəhudilərin guya dünyada hər şeyi idarə etmələri ilə bağlı onu ittiham etməsi Leventhalı rahatlıqdan məhrum edir. Albi ilə rastlaşanaq qəhrəman müasir dünyaya hakim olan əzabı və pisliyi tam dərk etmədən yaşayır. O, demək olar ki, “qurban” olmağın nə demək olduğunu bilmir.

Sol Bellonun romanlarında çox zaman istifadə etdiyi ikili hadisələr “Qurban” romanında da təzahür edir. Bir tərəfdən Leventhalın qardaşı ailəsində olan faciə-qardaşı oğlunun baxımsızlıq səbəbindən ölümü, digər tərəfdən onu daima öz bacarıqsızlığı ucundan uğursuzluğa düşürən Kirbi Albinin ittihamı əsas qəhrəmanın “qurban”a çevrilməsinə səbəb olur. Ancaq əsərin sonunda Albinin həyatında olan dönüş, onun Hollivud aktrisası ilə olan sevgisi onun Leventhalı olan münasibətinin dəyişməsinə və ondan əvvəlki davranışına görə üzr istəməsinə səbəb olur. Leventhalı hətta evində belə narahatlıq yaradan və onu öz uğursuzluğunun qurbanına çevirməyə cəhd edən Albi baş qəhrəmanın teatrda ona istehza ilə “*What’s your idea of who runs things?*” - “Səncə kim işləri idarə edir?” verdiyi suala cavab vermədən getməyi üstün tutur [9, s. 116].

Leventhalı və onun doqquz aylıq hamilə arvadına teatr işçisi tərəfindən oturaqları yerin göstərilməsi sanki əsas qəhrəmanın öz rahatlığı üçün yaşamasının başlanğıcı kimi dəyərləndirilə bilər. Bu yekun yazıçının cəmiyyət və insanlar tərəfindən “qurbana” çevirdiyi tənhalalmış şəxsiyyətin sonunda öz həyatı haqqında düşünməli olduğuna işarədir. Əsər boyunca müəllif insanın onu əhatə edən cəmiyyət tərəfindən qurbana çevrilməməsinə göstərməyə çalışması hissi oxucunu rahat buraxmır. Yazıçı əsərdə bir növü heç kəsin təsir və təzyiqlərinə məruz qalmamağın yollarını göstərməyə çalışır. Sol Bellounun əsərlərinin qəhrəmanları bu yolları əsər boyu tapmağa və həmin “yollarla” irəliləməyə, həyatlarını davam etdirməyə çalışırlar.

“Qurban” romanı mərkəzində ekzistensialist antinomiylar ruhunda tədqiq edilən və şəxsiyyət deqradasiyasının önlənməsi problemini ələ alan, müasir ibrətamiz və əxlaqi bir hekayədir. Belə ki, romanda fərd və cəmiyyət, azadlıq və seçim, günah və məsuliyyət problemləri öz əksini tapmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Cənətova G.K. “İngilisdilli yəhudi ədəbiyyatı II dünya müharibəsindən sonrakı amerika ədəbiyyatı kontekstində”. Dissertasiya. Bakı, 2017. s. 112.
http://82.194.16.162:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/495/Gunel_Cenatova%20İNGİLİSDİLLİ%20YƏHUDİ%20ƏDƏBİYYATI%20II%20DÜNYA%20MÜHARİBƏSİNDƏN%20SONRAKI%20AMERİKA%20ƏDƏBİYYATI%20KONTEKSTİNDƏ.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Мулярчик А.С. Современный реалистический роман США (1945-80). - М., 1988 - с. 102.
3. Визгин В.П. Экзистенциальная философия Габриэля Марселя // Марсель Г. О смелости в метафизике. М.: Наука, 2013. 21 с. o-smelosti-metafizike.pdf
4. Сол Беллоу (Saul Bellow). s.1. <https://fantlab.ru/autor13400>
5. About Saul Bellow.s.1. <https://fable.co/book/9781101665473#reviews>
6. Аллен У. Традиция и мечта. Критический обзор английской и американской прозы с 20-х гг. до сегодняшнего дня. - М.: Прогресс, 1970 с. 410
7. Затонский Д.В. Кафка и проблема модернизма. - М., 1972
8. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм - это гуманизм. В кн.: Сумерки богов. - М., 1989.
9. Bellow S. “The Victim”.
<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://archive.org/details/in.emet.dli.2015.65701/mode/1up&ved=2ahUKEwjCxrervL9AhXTSfEDHdJFD1EQFnoECBEQAQ&usq=AOvVaw1r3VF1X-E3fNiCfmKSSeae>

Аçar sözlər: Sol Bellow, “Qurban”, Asa Leventhal, ABŞ ədəbiyyatı

Key words: Saul Bellow, “The Victim”, Asa Leventhal, USA literature

Ключевые слова: Сол Беллоу, “Жертва”, Аса Левенталь, литература США

The Philosophical and Ethical Peculiarities in the Novel of “The Victim” by Sol Bellow

Summary

The article studies the philosophical and ethical peculiarities in the novel of “The Victim” by Saul Bellow. Sol Bellow is an outstanding American writer of the 20th century. Saul Bellow is a writer of Jewish origin. His family settled in America after World War II. He is known for his interesting and readable works. He was awarded the Nobel Prize and many other prizes for his works. The novel “The Victim” was written in 1947. For this novel, the writer was awarded with the Guggenheim Fellowship. In this novel the author arose the problems, such as existensialism, the loneliness of a person, moral and religious values, relationship between the father and the son, the main problems of the society and an individual.

Saul Bellow draws the readers’ attention to the philosophical and ethical peculiarities of the novel “The Victim” as well.

Философско-этические особенности романа Сола Беллоу «Жертва»

Резюме

В статье исследуются философско-этические особенности романа Сола Беллоу «Жертва». Сол Беллоу — выдающийся американский писатель 20 века. Сол Беллоу — писатель еврейского происхождения. Его семья поселилась в Америке после Второй мировой войны. Он известен своими интересными и читаемыми произведениями. За свои работы он был удостоен Нобелевской премии и многих других премий. Роман «Жертва» был написан в 1947 году. За этот роман писатель был удостоен стипендии Гуттенхайма. В этом романе автор поднял такие проблемы, как экзистенциализм, одиночество человека, нравственные и религиозные ценности, отношения между отцом и сыном, основные проблемы общества и личности.

Сол Беллоу обращает внимание читателей и на философско-этические особенности романа «Жертва».

Rəyçi: dos. N. Nuriyeva